Inhoud

Inleiding 7

1 Op weg naar effectief schrijfonderwijs 11
1.1 Belang van goed schrijven 11
1.2 Leerlijnen en leerdoelen als uitgangspunt 12
1.3 Succesfactoren voor een effectief schrijfproces 15
1.4 Van leraargestuurd naar leerlinggestuurd: GRRIM 18
1.5 Samenvatting 19

2 Van leerdoel naar tekstsoort 21
2.1 Drie schrijffuncties 21
2.2 Genres 32
2.3 Samenvatting 34

3 Wat betekent het GRRIM-model voor het schrijfonderwijs? 35
3.1 Afnemende sturing door de leraar 35
3.2 Samenvatting 38

4 Introductie van het vijffasenmodel 39
4.1 Het vijffasenmodel in een notendop 39
4.2 Doel van een indeling in fasen 40
4.3 Meerdere schrijfmomenten inbouwen 41
4.4 Het vijffasenmodel koppelen aan methode 41
4.5 Samenvatting 42

5 De oriëntatiefase 43
5.1 Wat doet de leraar in de oriëntatiefase? 43
5.2 Wat doen de leerlingen in de oriëntatiefase? 45
5.3 Werkvormen in de oriëntatiefase 48
5.4 Samenvatting 52

6 De opdrachtfase 53
6.1 Wat doet de leraar in de opdrachtfase? 53
6.2 Wat doen de leerlingen in de opdrachtfase? 58
6.3 Werkvormen in de opdrachtfase 59
6.4 Samenvatting 59

7 De schrijffase 61
7.1 Wat doet de leraar in de schrijffase? 61
7.2 Wat doen de leerlingen in de schrijffase? 65

7.3 Werkvormen in de schrijffase 66
7.4 Samenvatting 66

8 De revisiefase 67
8.1 Wat doet de leraar in de revisiefase? 68
8.2 Wat doen de leerlingen in de revisiefase? 71
8.3 Rubrics 72
8.4 Feedback 73
8.5 Werkvormen in de revisiefase 74
8.6 Samenvatting 74

9 De publicatiefase 75
9.1 Wat doet de leraar in de publicatiefase? 76
9.2 Wat doen de leerlingen in de publicatiefase? 78
9.3 Werkvormen in de publicatiefase 79
9.4 Samenvatting 79

10 Hoe monitor je de schrijfontwikkeling? 81
10.1 Beoordelen van de schrijfvaardigheid van de leerling 81
10.2 Leerlingen ook zelf laten beoordelen 87
10.3 Samenvatting 89

11 Hoe organiseer je goed schrijfonderwijs in je les? 91
11.1 Leerdoel, lesopbouw en schrijfopdracht 91
11.2 De vijf fasen in een schrijfopdracht 97
11.3 Vakoverstijgende en geïntegreerde schrijfopdrachten 101
11.4 Samenvatting 103

Nawoord 104
Literatuur 105
Bijlage I: Domein schrijven binnen referentieniveaus taal 110
Bijlage II: Leerstoflijn schrijven in het primair onderwijs: de leerlijn in schema 114
Bijlage III: Voorbeelden van functionele schrijfopdrachten 120
Bijlage IV: Werkvormen die kunnen worden ingezet in de diverse fasen van het schrijfproces 122
Bijlage V: Voorbeeld van een planningsformulier 124
Bijlage VI: Voorbeelden van rubrics 125
Bijlage VII: Stappenplannen voor het nakijken van spelling en interpunctie 130
Bijlage VIII: Checklist taalverzorging voor zelfevaluatie en peer feedback. 132
Bijlage IX: Voorbeeld van een observatie- en registratieformulier 133
Bijlage X: Stijladviezen met voorbeelden voor primair en voortgezet onderwijs 136

Meer lezen... 138

Inleiding

Een mail, een blog, een mening op LinkedIn, een reactie op een foto op Instagram of een kort bericht via WhatsApp: in ons dagelijks leven schrijven we op steeds meer verschillende manieren. Dat zien we ook bij leerlingen in het onderwijs. Sociale media hebben ervoor gezorgd dat leerlingen elkaar buiten schooltijd veel creatieve berichtjes sturen en zo met elkaar in verbinding zijn.
Maar hoe staat het met hun schrijfvaardigheid op school waar leerlingen vaak langere teksten moeten schrijven en met verschillende tekstsoorten te maken krijgen? Het schrijven van dergelijke teksten ervaren de meeste leerlingen als erg lastig en saai. Bij het formele schrijven gaat het er niet alleen om dat de tekst gelezen wordt zoals de schrijver heeft bedoeld, het gaat er ook om of de leerling in staat is om een bepaalde boodschap over te brengen.

Schrijven is een complexe vaardigheid. Goed schrijfonderwijs vraagt voortdurend oefening en begeleiding. De laatste twintig jaar is veel aandacht uitgegaan naar de leesvaardigheid en de dalende leesmotivatie van de leerlingen en beduidend minder naar het schrijfonderwijs. Dit is opmerkelijk, aangezien uit onderzoek blijkt dat leraren in het primair en voortgezet onderwijs het belang van goede schrijfvaardigheid wel degelijk onderkennen. Door te schrijven leren leerlingen hun gedachten te verwoorden en hardop na te denken. Dit gaat niet in één keer en is een proces. We zeggen ook weleens: “Lezen is denken en schrijven is het ondertitelen van je denken.” Dit ondertitelen is dat proces en daarom vraagt schrijfonderwijs ook een procesgerichte didactiek.

Uit onderzoek van de Onderwijsinspectie (maart 2021) blijkt dat de kwaliteit van het schrijfonderwijs nog steeds te wensen overlaat en nauwelijks is verbeterd sinds het vorige onderzoek uit 2012. Uit dat onderzoek blijkt dat in het primair onderwijs 27% van de basisschoolleerlingen het fundamentele schrijfniveau 1F niet haalt. Dat is 12% meer dan is geformuleerd in de ambities van de referentieniveaus: 85% haalt 1F. Een groot aantal leerlingen gaat dus met een te smalle basis voor schrijven het vervolgonderwijs in. Dit heeft invloed op hun mogelijkheden om de schrijfvaardigheid daar verder te ontwikkelen.

Uit het onderzoek blijkt ook dat leraren ervaren dat schrijven moeilijk te onderwijzen en te beoordelen is en lastig te organiseren in een les. Daardoor blijven bepaalde fasen van het schrijfproces die juist goed kunnen bijdragen aan de schrijfontwikkeling onderbelicht (Inspectie van het Onderwijs, 2021).

Als leraar kun je het schrijfonderwijs zo vorm en inhoud geven dat leerlingen stap voor stap leren schrijven en blijven oefenen om er zo steeds beter in te worden.
Deze publicatie laat zien hoe leraren in primair en voortgezet onderwijs het schrijfonderwijs met behulp van het procesgerichte vijffasenmodel kunnen verbeteren. Deze procesgerichte schrijfdidactiek benadrukt het belang van het denk- en schrijfproces van de leerling dat voorafgaat aan het schrijven van een definitieve tekst. Op basis van dit procesgerichte vijffasenmodel kunnen leraren hun schrijfonderwijs zo inrichten, dat zij op een gestructureerde manier en met focus de leerlingen leren hun schrijftaak aan te pakken: van oriënteren op de opdracht tot het schrijven, reviseren en publiceren van het schrijfproduct (Hoogeveen, 1993; Brouwer, 2010). Deze procesgerichte benadering wordt geïllustreerd met herkenbare voorbeelden en tips die leraren direct in hun lespraktijk kunnen toepassen. Door de focus te verleggen naar het schrijfproces blijken leerlingen zich competenter te voelen en krijgen ze meer plezier in het schrijven.

Nieuwe inzichten en ontwikkelingen vragen dat we in deze geactualiseerde versie van *Teksten in de maak* (Korstanje, 2012) in de verschillende hoofdstukken extra aandacht besteden aan het belang van geïntegreerd lees- en schrijfonderwijs en het belang van feedback geven. Feedback geven, positieve bekrachtiging en succeservaringen benoemen, stimuleren de schrijfmotivatie van de leerling (Hattie & Timperly, 2007; Hattie, 2012). De kwaliteit en aandacht waarmee de leerling zich schriftelijk uitdrukt en de zorg die is besteed aan bijvoorbeeld de inhoud van een mail, verslag, werkstuk of sollicitatiebrief, is in onderwijs van invloed op de waardering voor het schrijfproduct. Met een schrijfproduct laat je bij de lezer(s) naast inhoud tenslotte ook altijd een indruk, een visitekaartje achter (zie hoofdstuk 9, De publicatiefase).

Een goed schrijfproduct neemt de lezer mee in het leesproces. Daarom eindigen we deze inleiding met een leeswijzer waarin kort de verschillende hoofdstukken worden toegelicht.

Leeswijzer

In het eerste hoofdstuk gaan we in op effectief schrijfonderwijs. Hierbij maken we onder andere gebruik van het resultaat van het onderzoek ‘Peil.Schrijfvaardigheid’ (2021) van de Inspectie van het Onderwijs gebaseerd op onder andere het onderzoek van Janssen en Van Weijen (2017) en van de SLO-publicatie ‘Schrijfonderwijs op peil’ (Herder, 2021). In dit hoofdstuk komen aan bod:

1. leerdoelen op basis van de referentieniveaus en leerlijnen als onderlegger van het schrijfvaardigheidsonderwijs;
2. het vijffasenmodel als format voor het schrijfproces;
3. succesfactoren van de procesgerichte aanpak;
4. het GRRIM-model: van leraargestuurd naar leerlinggestuurd.

In hoofdstuk 2 beschrijven we de drie functies van geschreven taal: de communicatieve, de expressieve en de conceptualiserende functie. We behandelen de diverse bijbehorende tekstdoelen en tekstsoorten en stippen verschillende genres aan waarin je teksten kunt verdelen.
Hoofdstuk 3 gaat dieper in op het GRRIM-model (Gradually Released Responsibility Instruction Model) en specifiek de toepassing daarvan op het schrijfonderwijs: hoe schuif je de verantwoordelijkheid van leraar naar leerling in de verschillende fasen van het vijffasenmodel en hoe wordt de leerling eigenaar van zijn eigen schrijfproces.
Hoofdstuk 4 tot en met 9 vormt de kern van deze publicatie. Hierin bespreken we het vijffasenmodel dat ontleend is aan onderzoek en publicaties van Hoogeveen (1993) en later in andere onderzoeken is bevestigd. In deze hoofdstukken wordt steeds per fase (de oriëntatiefase, de opdrachtfase, de schrijffase, de revisiefase en de publicatiefase) ingegaan op wat de leraar doet, wat de leerlingen doen en welke werkvormen geschikt zijn voor die fase. In hoofdstuk 10 gaan we in op het monitoren van het schrijfonderwijs en bespreken we hoe leraar en leerling de schrijfontwikkeling kunnen volgen. We bespreken daarbij ook het formatief handelen en de rol van feedback. In hoofdstuk 11 sluiten we af met hoe je tot een goede schrijfopdracht komt en een goede schrijfles organiseert.

In de bijlagen vind je een overzicht van de leerlijn schrijven en verschillende werkdocumenten waar in de tekst naar wordt verwezen. Deze bijlagen zijn digitaal beschikbaar via cps.nl/uitgeverij.

Met dit boek willen we je inspireren om schrijfonderwijs anders aan te pakken, er tijd en aandacht aan te blijven geven en leerlingen veel te laten oefenen. Het uiteindelijke doel is dat leerlingen gaan ervaren dat schrijven echt leuk kan zijn en dat ze er ook steeds beter in worden.

Een woord van dank
Allereerst veel dank aan de auteurs van de voorganger van deze publicatie, *Teksten in de maak* (2012), Marjolein Korstanje, Lucia Fiori en Janneke van Hardeveld.

Voor deze geactualiseerde versie veel dank aan mijn collega's Jeroen Aarssen en Heleen Strating voor het kritisch meelezen en hun waardevolle reflectie. De redacteur en collega's van de uitgeverij bedank ik graag voor de zorgvuldige ondersteuning en prettige samenwerking.

Els Loman

oktober, 2022